

JEGARD KÕMMUS

IIU LEIGER

JEGARD KÕMMUS

IIU LEIGER

*Emaste Sõruotsa murragus
loodud muisdendide sari
Iiuma vägimihes Leigrisd*

SISU

Koostaja ja toimetaja: Helen Kõmmus
Sõruotsa murraku toimetaja: Sende Lipu
Eesti keele toimetaja: Anneli Vilbaste
Kunstnik: Liia Lüdigi-Algvere
Kujundaja: Krista Saare

Raamatu allikad:

Jegard Kõmmus. Leigri lood. Käsikiri. Kärkla, 1960.
Jegard Kõmmus. Hiiumaa-Emmaste vanasõnu
ja kõnekäände. Käsikiri. Kärkla, 1965.
Jegard Kõmmuse kirjavahetused ja fotod.
Perekonna-arhiiv Hiiumaal ja Eesti Rahvaluule Arhiiv Tartus.

Raamatu kujundamisel on kasutatud Liia Lüdigi-Algvere
etnograafilist akvarelliseeriat „Leivakõrvane” 2011–2014.

Raamatu väljaandmist rahastasid Jegard Kõmmuse järeltulijad,
Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv,
Rahvakultuuri keskuse programm „Rahvakultuuri maakondlik
toetus” ja Eesti Kultuurkapitali Hiiumaa ekspertgrupp.

Väljaanne on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi
uurimistoetusega IUT 22-4.

© Jegard Kõmmus, Vaike Karbus, Helen Kõmmus
© Liia Lüdigi-Algvere

ISBN 978-9949-544-32-5

Trükikoda: Alfapress OÜ

LEIGER ASUB IIUMALE 7

LEIGER TEEB TÖLLUSELE SOUNA 29

LEIGER PEESTAB TOHRI PERE
TONDI KEEST 35

KUIDAS TÖLLUS KASSARES KÄIS 47

PÖRSAPOUD 59

EERIK KIMBUDAB IIUMAD 67

„IIU LEIGRI” MUISTENDITE SARJA
SAAMISLOOST 77

LEIGER ASUB IIUMALE

IIUMA OLND ENNEMUISDE TÜHI MAA. Egal pool kivisi, puid ja ränka (padrikuid) täis mes ermus, ainult met-saloomde eluase. Lounapool Saaremal aga eland inimesd. Sealtse vägimihe Suure Tölluse vanamatel sündind peele Tölluse veel teina puig, kinele pantud nimegs Leiger. Kasvand ka see puig suuregs, kuid jeend pitkuse poolesd Tölluse ja ariliku mihe vahepeelsed kasu. Viimags, kut mihed täve kasu käde saand, jeend Saarema kahele suurele mihele elamesegs püsugus. Töllus käsbind Leigerd umigupooltse (idapoolse) vehema saare peel elama akata.

Leiger läindgi läbi Vehese väina, kus vesi uladand poolde seerde, vehesd saard vaatma. Käind sene söömavahes runti (ringiratast) ja jeend kesbe saard lounat vetma. Äi meeldind Leigrile see maa, olnd vehe liiga püsut ruumi elamesegs ja vabald ingamesegs. Tousnd see meresd naagu muhk üles, äi olnd senel pitkut äga laiut. Leiger nimedandgi saare Muhugs.

Änam kisgund Leigri süda üle väina Põhjasaare poole, müsusd taa poisigese põlves Tõlluse seltsis oli vaatmas käind. Öhdu tulnd Leiger isakodu tagasi ja ütlend Tõllusele, et taa leheb Põhja saard vaatma. Leiger vetnd omal kolme peeva sööma kaalakotiga abusi (turjale), isa einakoorma vidamese selpu (heinakoorma vedamise puu) kepiks käde ja asdund tee Pammana ninale, kUSD olnd vehem veeteed Põhja saarele peesemesegs. Randas vetnd taa saapad jälgasd, eitnd nee kaalakoti peele ja asdund väinavede. Vesi tousnd Leigril varsdi kinderdeni (põlveõnnaldeni), pärasd puusadeni. Väinapõhi olnd ermus souene (savine) ja tüma. Äi voind seisma jeeda, kohe akkand jälad vauma. Pidand ilma peeduseta läbi sumama.

Maale tulnd Leiger saare lounarannal. Kut taa seel saapud jälga vidand, märkand juba varasd tärkand rohdu ja nimedand seda kohda Tärkama. Iljem asudat senna Tärkma küla.

Akkand siis mees saard üle vaatma, et parajad kohda elamesegs valitseda (valida). Tulnd mööda mere eerd, joudnd saare vesikaarenukale (edelanurka) ja nimedand sene Sörve seere meeleduledusegs Sörveotsags. Iljem akedi seda inimesde, kida ütud sõrulasdeg, järel Sõruotsags nimedama. Sii märkand Leiger, et meri olnd paksuld kalu täis, sest kuduräimes lasnd ennasd eere (kevadine räim tulnud rannavette kudema). Taa vetnd püksid jälgasd, sidund seereotsad sõlmi ja püidnd sihantse püisega (noodaga) omal korraga mütme

söömajäu kalu välja. Peele sene teind tammigu eere liivamäki (mäkk – väike kungas) peele tuleasema, küpsedand kalad ja söönd muisd nesk kodund seltsi vetet odrakarasgiga, mikele joond lehgrisd taari peele.

Umigusööma järel akkand Leiger põhja poole asduma. Suurd laged mere eerd, kus lained vaga ilmaga kallasd kasnd, nimedand taa Suurrannags. Maakaalas, kUSD meri taale uuesdi vasdu paisdnd, joudnd taa kõrgele meele. Meeld paisdnd kogu saar naagu tornisd vaatas. Keik olnd kinasti nähja kut püu peel. Leiger nimedand sene Tornimeegs.

Saar paisdnd neljaarulene, ega aru ise moodi. Lisidal (ligidal) olev pitkem seer, müsune uladand kougele leene poole, olnd risdiaru moodi. Teina, kougemal vasdu põhjatuuld, aga tuledand meele tahu (luisu) otsa. Akkandgi Leiger esimesd Risdiotsags, teisd Tahuotsags üidma, nee aa preegused Ristna- ja Tahkunaots. Saare teisesd eeresd, vasdu kesgumigud (kagu), sirudand üks aru naagu sari (sarv) ennasd välja, müsusd taa nimedand Sarveotsags. Neljas nukk vasdu Saaremad olnd Leigri maaletulemese kohd, juba tuntud Tärkama ots. Kut taa akkand Tornimeeld umigu (ida) poole tulema, näind taa mererandas vee ja puude vahel palju liivaluidid, mikepärasd akkand seda lougasd (lahesoppi) Luideloukags nimedama.

Edasi tullas muutund maa lagegs ja olnd vesine kut suur padu (madal soine koht). Nimedandgi taa seda kohda Paopeelne, müsusd nüid ütags Paopegs. Senejärel jeend Leig-

ril tee peel ede merelougasde vahel pitk kõrgevõitu maaviil, müsusd taa nimedand Kõrgesaregs. Seeld tulnd taa üle Tahkunaotsa vehesele mere uladavale nukale, kus kasund kina lehdpuumets, mike nimedand Lehdma otsags.

Louka eerd pidi louna poole asdudas joudnd Leiger pisise jöö suhu, mes siikohal mere joosis. Puud olnd sii naagu imeveel pitkad ja ilusd, et taa üsna imestand. Varsdi näind Leiger mütmel pool kümnede koupa karge (rohumaa) seesd alligud välja joosvad. See olndgi joud, mes keik sene ümbruse aljendama ja kasuma aes.

Siia jeend Leiger lounat vetma. Kahekümnenaalane (naelane, 1 nael = 0,409 kilogrammi) karasgikakk, küpskala ja peelerüipat alligavesi kUSDudand varsdi vägimihe nälja. Täve kõhuga tulnd Leigril unerammasdus peele ja taa jeend visisdi (kõvasti) magama. Ärkand viimags akkide jõlina (kisa) pärasd üles, müsusd puude otsasd karjund: „Kärdi, kärdi, kärdi!” Akkide loulu järel saand see kohd Kärde (Kärdla) nime.

Seeld edasi jälutas löidnd taa tuuldesd varjat puhu (mere-lahe), jusdgu loodut sadama, ja nimedand sene sügava vee pärasd Sügavsadamags (Suursadam). Läind Leiger edasi ja joudnd kõrge nõmmele, kenne mere poold eer olnd üsna äkine, mütu sülda kukkumesd. Taa nimedand seda kohda Kaldanõmmegs, nüid üitags see Kallasdinõmm.

Enne Sarveotsa joudmest märkand Leiger äkisdi kahde meesd, kis, kerved kees, vaiu maha löönd. Leiger, kis ennasd

juba saare peremihegs pidand, läind lisemald vaatma, mes naad vaiudavad. Nee olnd Vormpsi saareld pärit vöörad mihed, kaks venda Per ja Ter, kis otsind omal elamesegs paramad kohda.

Mihed näind Leigerd, kohgund erpsesdi, eitnd kerved maha ja akkand mere eere joosma, kus nendel paat seisnd. Ter joudnd enne randa, lükkand paadi sisse ja kut paisdnd, et iiglane juba Peri kinni saab, akkand eeresd tulisd ruttu eemale soudma. Per näind, et vend äi ooda ja üidnd teda abigs: „Elpa, Ter! Elpa, Ter!”¹ Ter pole jülgund venda aitama tulla ja soudnd järjest kougemale.

Leiger joudnd Peri juure, aga et vööras pole vastu akkand äga kurja teind, otsusdand taa meest aidada. Vetnd mihe abusi ja sammund paadi järel, saand sene varsdi kinni ja tõsdnd venna kõrva paati. Mihed surmaermus pörudand otse Kiideva eere ja reekind seel, et Põhjasaarele olevad iiglase sugu elama asund. Kiideva mihed akkasd senejärel Põhjasaard Iiumags voi Iidude saaregs nimedama. Randa, kus Per „Elpa, Ter!” üidnd, akkand Leiger Elpterma eeregs nimedama, müsusd preegu üitags Eltermags.

Seednd seeld sammud õhdu poole (läände), joudnd Leiger vehese meevalli peele, kUSD paisdnd käde väinasaared ja Muhu. Seda mere-eersed vallimäkki nimedand Leiger Vallipeelsegs. Preegu üitags seda Valibe.

Seeld läind Leiger läbi laia madala louka otse ees paisdva maanukale. Sii meeveerudel ja varjulesdes metsatupsudes

¹rootsi keeles *Hjälpa, Ter! 'Aita, Ter!'*

olnd kevad varam tulnd, egal pool kasund juba aljas rohi. Ka näind taa üsna palju poolmetsiguid ounabuid, müsusd olnd juba pungas. Leiger näind, et seda maad lahudab suuresd saaresd vesi ja nimedand sene Kaassaaregs. Iljem akedi seda Kassaregs üidma. See saar meeldind taale keige änam, siia tahtnd Leiger omal ounabuaja isduda ja esialgu elama jeeda.

Kassaresd läind Leiger üle laia louka ja asdund maale randas, kus olnd suur mets, müsuse taa nimedand Rannametsags. Taa tahtnd enne öhdud Söruotsa jouda, et natune kalu püida, ja läind paljajälu läbi metsa otse vesikaare poole.

Männigu vahel ühel meenukal olnd erpsesdi ussisi ja Leiger pidand saapad jälga panema. Seda mäge nimedand taa Ussimeegs. Joudnd umiguse tuletegemese kohda, löidnd Leiger seeld ööguvad sööd ja puhund nee põlema. Seda mäkki nimedand taa Leemeegs, nüid üttags seda Leesmaniidu meegs (Leemäkk).

Leiger püidnd omal öhdusöömags ja oomsegs peevags ulga räimisi ja küpsedand nee ee. Peele sööma eitnd Leiger lisidaloleva tammigu meele puhgama, müsusd taa nimedand Tamnags. Olnd mees rahul peevase käimesega, saar meeldind taale ja kolband suuruse poolesd elamesegs.

Umigu otsusdand Leiger saard ka kesgeld vaata ja löida kohda seeme külimesegs. Ussimeeld ee pöördes, tulnd taale varsdi järi (järv) vasdu, mike eered olnd tümad. Seeld mööda minnas tulnd ede ermus palju rassimesd, mikepärasd nime-dand järve Rassijärvegs, preegune Prassijäri.

Metsas kesbe saard paisdnd teina järi, kus lisidal läind mets nenda paksugs, et tegu olnd seeld läbipeesemesega. Akkand Leiger seda metsapadrigud ja järve Tihemetsags ja -järvegs nimedama. Nee üttags preegu Tihumets ja Tihujäri.

Seel olnd ohdrasdi egasugusi metsaloomi: põdru, irvesi, kitsi, rebasi, jänesi ja untisi. Leiger näind, kuidas suur undikari põdru taga tühmidand (taga ajanud), müsusd olnd nende kee juba üsna kimpus (hädas). Taa peesdnd põdrad ja ermudand undikarja Tihujärve, kus nee sootumags ee upudand. Seda metsa, kus taa põdru peesdnd, nimedand Leiger oma metsags, müsune veel tänapeevani üttags Leigri metsags.

Ruttand seeld uuesdi louna poole ja joudnd lage mee otsa, kUSD paisdnd käde väin, saare lounarand ja Kassare. Taa nimedand sene Meepeelne, iljem akedi seda Meeltsemeegs (Mäeltse) üidma.

Meeltsemeesdlounapoolpaisdndsuurlage(lagendik)kunni mere eere. Lage olnd täis mineva aesdaS kuiand kueraputkid. Maa olnd sii mütme vaaksa sügavald pehme souemuld. Leiger akkand peeLe lounat kueraputkid juurdega üles kisguma ja muutis senega maa sulags (pehmeks) ja külilikoblesegs (külvikõlbulikuks). Öhdugs olnd taal paari tündri seeme külimesegs põllumaa tehet, jähi ainuld Saaremald odraseeme tuua ja maha külida. Oma esimesd põldu nimedand Leiger Putkesde põllugs, nüid üttags see Putkasde põld.

Saar vaadet ja põld tehet, otsusdand Leiger Saaremale tagasi minna, et senejärel päriseld Iiumale elama tulla.

Vanasdi olnd Iiumal palju soosi. Sumand Leiger ka Putkasdisd tullas mütu võrda soos, enneku joudnd kõvamale meearjale. Sood nimedand taa Väljassoogs, mäge aga Arjameegs voi Arjumeegs.

Peevasesd käimesest ja põllutegemesesd väsind, eitnd Leiger varaguld Tamnameele kondid sirgu puhgama. Järgmesel umigul tousnd taa varaguld, sesd tahtnd Tölluse perele värskid kalu püida. Räämiparved olnd aga öö joosul sootumags kadund. Nenda otsidas jälutand taa meres, kut märkand liivasel põhjal kümnele koupa lesdi ujumas, müsusd vasdu jälgu müksand ja püidnd jälatalla alla minna.

Leiger akkand oma selpuga vee peele oopisi jägama, lööma poold küljesd aga oidnd tallaered irvakile. Lesdad püidnd kivisörvade alla pugeda ja Leigri tallade naagu suurde paelahmagude alla läind ikka kümmekonna lesda korraga varju.

Tarvidsend ainuld kõverda, lesdad ee vetta ja kaalakotiti pisda. Nendamoodi olnd Leigril varsdi mütu möötu kalu kees ja peele sene, kut taa küpslesdadega kiha oli kinidand, akkand Saaremale tagasi minema. Lesdapüü kohda nime-dand Leiger Liivaloukags.

Tagasi minnas läind taa mere juba Söruotsasd, Keerarahu seereld. Korragd tousnd vesi argini, siis akkand põlvesd saadik, ainuld Pammana nina eeres tousnd uuesdi puusadeni. Merepöhi olnd souene ja lige naagu tullasgi. Leiger nime-dand madala koha Laimadalags, sügavamid kohdi aga

Sörusilmags ja teisd Pammana ninal kasvavade pihelde pä-rasd Pihlasilmags.

Kuju joudas vetnd Leiger naisegs Tölluse naiseöö Mareti, kida taa akkand Maregs üidma. Mare olnd Piretisid noorem ja pisem, kuid Leigrile egapidi meeldmööda teinapool.

Kut naad kodund lahkund, tulnd Töllus neid saatma ja aitand tarvilesi asju Pammana ninale viia. Ka lehem ja paar ärgi vetet seltsis Iiumale piima andma ja põldu kündma. Loomad ja viljaseeme viind üle väina Kassare Punnika mihed oma suure võrklaevaga (suur kalapüügipaad). Leiger Marega läind kahekeisdi üle Laimadala, ainuld sügavades silmakohdades ronind noorik mihele abusi.

Öhdugs joudnd naad Kassare, kus mõtlid esmald elama akata. Siia ounabude sega (keskele) seedind (seadnud) Leiger omal suvekoja ja akkand sügisepoole oonet ehidama. Juba järgmesel peeval teind naad küli maha ja elu läind järjesd änam moodi.

Kodusd toimedusd olnd Mare tehja, Leiger aga käind kalapüüul, jähil, tassind ooneehiduse puid ja teind rugiküli jäugs uut põldu juure. Leiger arind ka metsiguld kasund ounabuid, arvendand, isdudand noori puid teisdele ubandusegs (seltsiks) ja teind nendele aja kaitsegs ümber.

Joudnd käde juba teina sügise. Leikus olnd param kut mullu ja Putkasdi põld olnd viljanaabrud tihesdi täis. Juba aljendand mahatehet rugiküli ja ounabud olnd ounasaagi all lookas.

Ühera (ükskord) umigu vara ounaaida minnas näind Leiger, et seel olnd ounavargad käind. Mütu puud olnd tühags tehet ja luhki (lõhki) kärisdad. Üks Kurama nöi, kaks kratti seltsis, oli mööda Iiumad ulkudas Leigri ounabuid ja viljanaabrud (viljahakke) näind ja akkand neid omal tahdma. Kuramale tagasi minnas vetnd egaüks nesd seljatäve ouni seltsi.

Leiger läind kohe Meeltsemeele vaatma ja näind ounavargud Väljassoo kohal leene poole lindvad, kuid suurde koormade pärasd puhgand ega võrdsda järel natugene aega. Nöiavägi olnd juba Arjumeel, kut Leiger neid taga tühmidama akkand ja saand ühe krati Söruotsas käde. Naagu taa senele kiviga pihda virudand, olnd nöiavõim kadund ja kratt muutund suuregs kivigs, müsune aa preegu veel Murru põldus nähja. Teina kratt oma seljatävega pöörnd põhja poole, kuid Leiger joudnd taale Nörgaseerel järel ja virudand ka sene kiviga alla. Preegugi aa seel kohal suur kivimüragas nähja. Vana nöi ise peesend põgenema. Kuramal akkand taa kohe omal suurd krattide karja nöiama, et Leigerd võita ja Iiuma omal vetta.

Järgmesel peeval vetnd Leiger nougs Tölluse juure nöiavasdu abi saama minna. Kut taa Söruuld mere läind, tousnd vesikaaresd musd pili (pilv) kut isupagi (äikesevihmapilv) üles, mihane akkand joudus (kiiresti) lisemale tulema. Joudnd kesbe Laimadald, näind Leiger, et see olnd nöiasaadet krati-pili, mes lindas Iiumale. Krattidel olnd egaühel Panganinald

seljatäis kruusi seltsi vetet, mikega nöi tahtnd Leigerd elusald maha matta.

Märkand meres Leigerd, aend nöi keik kratid taale kallale, et teda siiasamuse kruusiunigu alla upudada. Leigril olnd ainumags söariisdags selpu, müsusd taa nüia moodi kasudand, oidas senel lade (ladva) poold otsasd. Kratid puistand linnuld Leigrile oma seljatäved kaala ja läind kohe nöiaveel tagasi uuesdi tooma. Leiger äigand oma selpuga neid juba mütu tükki vede, müsusd kukkudas kivegdegs muutund.

Juba tousnd Leigril eesküljes kruusi- ja kiviunik vee peele, kratid aga tassind ühdepuhgu järjesd juure. Taa akkand nende samude kivegdega juba eemald kougeld krattisi visgama ja neid kukkund vede, muutudas kümne koupa kivegdegs.

Saaremald näind Töllus Leigri äda ja läind ning oidnd kratid Panganinald eemale. Nee läind Ninaseninale ja vetnd seeld kruusi. Äi Töllus joudnd keelda. Kratid tassind mõlemad maaninad äkisdegd pankadegs.

Leiger olnd nöiaveega kimpus, sötkund ühe koha peel ja vaund ühdepuhgu änam soue sisse. Kut Töllus näind Leigerd poolesd kihasd vee alla kaduvad, läind taa Pammana ninale taale abigs. Seeld akkand Töllus krattidele kivisi pihda visgama ja kahe peele ävitand naad ulga vasdalisi ee.

Töllus juhdumesi näind, kut vana nöi ise, suur punane abe ees sirgus ja ilmadu suur kruusiseljatäis abusis, tahtnd Leigrile selja tagand juure iilida. Taa virudand kiviga, kruusikott läind luhgi (lõhki) ja poolesd kotitävesd mere kuk-

kund kruusid kerkind kuiv, müsusd nimedagse Väiksegs kuivags.

Nöi pöörnd Saarema poole ja tahtnd poole kotitait Tölluse pehe kalda. Leiger, kinel parasd püualusd äi olnd, vetnd kaalasd saapad ja visgand nöiale küitsagade (küunte) pihda. See lasnd koti lahdi, müsune saabasdega seltsis mere langend. Seeld kerkind saapa moodi kruusirahu, müsune saand sene-pärasd Saaparahu nime.

Nöi vetnd ermu ja pisdnd põgenema. Joudnd juba Murika randa, kut Tölluse poold järelviset kivi taa maha löönd. Mere kukkudas muutund see suuregs punasegs kivigs, müsune preegugi aa Murika randas ja üitagsid Punasegs kivigs. Ülejeend kratid tiirudand ilma peremiheta naagu peeta kannad runti, kunni vägimihed naad alla visgand.

Leiger sõtkund omal jälul sihantse ougu, et olnd kaind-laalusdesd saadik vaund (vajunud). Taa eespool ja külgides kerkind suur kruusikuhi, mike najal saand oukusd välja uperda (ukerdada). Kruusiunigud kesbe väina nimedand Leiger Suur kuivags, taa sõtkut sügav ouk aa tänappeevani sene kuiva umigupooltses külgis.

Kaa Pammana nina otsasd kivisi visgand Töllus olnd seel edasi-tagasi tammudas peeneseeresd saadik kraavi sõtkund ja sene otsa, kus kasund pihlad, muusd maasd lahudand. Uus laidu saand pihelde pärasd nimedusegs Pihlalaid.

Kividegs muutund kratid aa Laimadala peel sadade koupa vee all ja peel nähja. Neid nimedagse Kratikividegs voi Kratt-

tidegs. Krattide poold tassit kruus katab kogunisdi Laimadala, kus saand pärasd sene kõvam põhi.

Vaatnd vägimihed väina ja näind, et see olnd naagu sööl (sõel) kuivade ja sadade kividega mütmegs lahudat. Senesd peevasd nimedand naad väina Sööla väinags. Iljem akedi seda sandi kirjapruugiga Soela väinags üidma.

Tasugs aitamese eesd luband Leiger Töllusele Iiumale souna tehja, kus vend vihelda saab. Peele viljapeksmesd läind Leiger souna ehidamese jäugs kohda valitsema. Lööndnd Arjumeeld metsa minnas mütu veega eereni triiki suurduku. Taa uued iuranti jäänoud (õmmeldud tallaga kingad) olnd vehe pisigesd ja pigisdand jälgu. Senepärasd vetnd taa käde ja eitnd nee ouku liguse (ligunema). Ise akkand sounakohda valitsema.

Lööndnd oukude lisidal kasemetsa sees Seljamee peel kina sounahidamese koha, sesd puid jätgus ja pärasd leilivetmesd vois ülepeekaala oukus lobudamas ja leodamas käia. Tölluse sounaaset üitags veel tänappeevani Sounaseljags.

Jeend vehe liiga kouags nou pidama. Läind jäänousi vetma, ouk veesd tühi, jäänoud kadund. Ainuld neelmaougud (veeneelukohad) olnd põhjas nähja. Sene lisidal olnd teina vehem ouk, müsune seisnd kinasdi vett täis.

Leiger üsna imetlend, kut püsgu aja pärasd lasnd ouk uuesdi veega eeretasa, kuid jäänousi polegid taa sene peeva üles lööndnd. Taa nimedand sene ougu Suuregs ouguks, sihantsed ougud aga keik Kurisudegs. Oma jäänoud saand

Leiger käde teise peeva Luide randas, kus taa lesdapüüul olnd. Maa-alune veeneel olnd nee mütukümmend võrsda mere eere välja ujudand.

Ühera Söruotsas kalapüüul ollas teind Leiger omal Suurelaidu püüoone, kus voind sandi ilmaga tuulbeos (tuulevarjus) olla, kalaasdad (kalatünnid) ja Mare tehet võrgud aga reesda varju panna. Ühel peeval akkand vesikaaresd paisdma kolm suurd alusd, müsusd lisemale purjudadas laidu eere tikkund. Esimene nesd tulnd eere liivaseere kõrva ja seeld akkand maale tulema roudmihed odade, möökade ja ammu-dega.

Leiger muisdnd roudmeesde kurja nou, sesd Töllus oli nendega mütu korda taplend, kut nee Saaremale kippund. Taa läind roudmeesdele vasdu ja annud keega märki, et naad minema leheks. Roudmeesde peelik Kurt käsgind oma söameesdel iiglasd ammudega lasda, muisd jälamihi aga saatnd tasabisi taale selja tagand kervesdega jälaõnda sooni (jalakõõluseid) raiuma.

Leiger löönd kallale tikkund vaimdased selpuga maha, ise taganend Leesmamee sörvale suure kiviunigu eere ja akkand seeld ühdepuhgu peeletungind roudmihi kividega visgama. Kis korra saand, pole änam teisd tahtnd ja varsdi olnd roudmihed änamesdi sirakil maas. Peemee pögenend laeva ja tahtnd senega minema minna, kuid joudnd ranna eeresd ainuld vehe kougemale, kut Leiger aluse kividega puhgi (pu-ruks) pommidand.

Seneaegu tulnd kaks teisd laeva Suurelaidu otsa ja uus sats roudmihi tulnd maale. Nähjes seeld peemihe otsasaamesd, süitand nee Leigri püüoone põlema ja pögenend ermuga laevde peele tagasi.

Kut Leiger tuld märkand, olnd laevad juba eeresd väljas. Erpse (hirmsa) vihaga akkand taa laevi kivijüragadega (kivimürakatega) visgama ja teina nesd vaund poole võrsda kougusel mere eeresd põhja. Kolmas soudnd ülepeekaala kougemale, aga Laimadala otsa kohas kukkund Leigri viset suur kivi otse kesbe laeva ja see läind luhgi. Leiger lahudand oma pahameeld, äi jätnd enne järel, kut keikide roudmeesde ja laevde kerede peele kerkind kiviunigud, müsusd aa tänapeevani meres nähja.

Peelik Kurdi laeva vaumese kohas paisdvad kiviunigud nime-dat pärasd muisdse kirjapruugi järel Kürdigs, liivaseerel olevad kiviunigud roudmeesde oual Kivislaidugs. Kahde kivirahu meres, kus roudmihed laevdega otsa said, nime-dand Leiger Roudmeesde rahudegs. Preegu üitags kougemad Roudrahugs, lisemal olevad Laiduotsa Roudrahugs.

Peele sene eland Leiger mütu aega rahulisdi. Putkasdi lage olnd änamesdi üles arit ja Kassare ounabuid täis isdudat. Räämpüüul käind Leiger Söruotsas, siiapüüul Valibe loukas ja lesdapüüul Luide loukas. Kut aga lihaneelud tulnd, läind taa Leigri metsa jähile ja öhdugs rükkind (tassinud) abusis Marele prisge põdravärsi kuju.

Nendel sündind Kassares neli puiga. Vanamad puiga nimedat isa järel Leigrigs, teisd Andrusegs, kolmat Leemedigs ja neljat Antsugs. Kolm vanamad puiga olnd vehesd kasu, kasinasti peejagu arilikusd mihesd pitkemas. Ainuld Ants kasund iiglasegs ja teda akedi Suur Antsugs üidma.

Puigde mihe ealesegs saadas vetnd naad omal Saaremald naised. Vana Leiger jäudand Iuma puigde vahel neljags vallags. Vanam puig Leiger saand saare umigupooltse suurema jäu, müsusd nimedat Suurevallags (Suuremöisa). Seel löidub veel preegugi Leigri nimelesi kohdi ja perenimesi.

Teina puig Andrus saand saare põhjapooltse osa ja asund elama Kõrgesare, senepärasd nimedat taa jägu Kõrgesare vallags. Andruse järel nimedagse preegugi seel valdas kõrged mäge, kus taa armasdand isduda ja merele vaata, Andrusemeegs.

Kolmas puig Leemet saand saare leene-lounasörva (edela-serva), müsusd nimedat Leemedi vallags. Iljem, kut taal puigi pole olnd, ainuld ühesa tüdard, akkand teised vennad taa osa Emasde vallags üidma. Preegu veel nimedagse seel vallas suurd palgimetsa Leemedi metsags.

Antsu jäugs jeend saare lounapoold osa kogu Putkasdi põllu ja Kassare onuaaidadega. Ühera, kut Ants Putkasdi põldus noori ärgi viludand (õpetanud), üidnd taa nendele: „Käi na, käi na!” Senesd akkand vennad Antsu jägu Käinags nimedama.

Vana Leiger läind Marega Kassaresd Meeltsemeele elama, ehidand uue oone ja eladand enasd kalapüüusd ja jähilkäimesed. Meeltsemee olnd muisde ulga suurem ja kõrgem.

Üles arit põllu ja ounabuaidade eesd jeend Antsu tehja teesi valdade vahele. Ants kukkund kruusi rükkima, vidand poole Meeltsemeest mööda Iumad laiali. Taa olnd aga siannahavidaja, valitsend teede tegemesegs kõrgemid selgi, et vehem kruusi lehegs, teed saand senepärasd ermus vöngilesd.

Leemedi kuus tüdard saand pitkapeele mihele, kis Suurevalda, kis Kõrgesare voi Käina. Kolm olnd vanatüdrugus jeemas, kut kaks vanamad saand korraga mihele üheld ukaläind kandinaavia laevald peesend kahele meremihele. Kolmas tüdar vetnd omal mihegs ühe Antsu puja ja asund Tärkmaotsa elama.

Vanam tüdar läind oma mihega saare leeneranda elama, müsusd kohda akat mihe nime järel Aldregugs üidma. Teina tüdar jeend oma mihe Tohriaga Söruotsa elama ja seda kohda nimedat taa järel Tohri külags. Tohr öppind varsdi meitemaa keeld muisdma ja jüttu aema.

Aldreg äi muisdnd jütusd mette musda äga valged, mi-kepärasd akedi teda Aganpeegs üidma. Iljem nimedat kogu otskonda Agabeotsags.

Aldreg ja Tohr olnd kanged mihed laivi valmis muljuma, nende puigdesd tulnd Iuma esimesd meremihed, kis käind ülemere soola ja rouda toomas.

Leigri vanusepeevil tungind roudmihed, kis juba suure maa ja Saarema olnd alla eitnd, üle merejee Sarveotsasd Iiumale. Noor Leiger tulnd isald ja vendadeld abi saama. Leiger, pujad, väimihed ja pujapujad seltsis, tungind roudmeesdele Putkasdesd umigu pool rünnutsi vasdu. Seda kohda nimemat iljem Vaenuväljags, preegu üitags seda Vaemlaväljags.

Nooremad olnd kanged vibu- ja lingumihed, vana Leiger aga virudand oma selpuga roudmihi ulgakoupa maha. Vaindlasd löödut põgenema. Põhjapool Putkasdid saand iidlased nende peele täielese võidu. Keik väli olnd langend roudmihi täis. Senna lagele nee matedigi ja akedi seda kohda Risdiväljags üidma.

Pitkapeele jeend mihesugu Iiumal ühdepuhgu pisemags. Ainuld Kassares, kus Suur Antsu pujad eland, kis võörasd sugusd naisi äi vetnd, löidub suure kasuga meesde sugu kunni tänapeevani. Üks Suur Antsu puigdesd läind Saaremale, vetnd Tölluse sugusd naise ja jeendgi senna elama. Nendel sündind puig, kida taa suure kasu pärasd Suur Antsugs akedi üidma. Suurantsu nimelesi inimesi aa veel tänapeevani Saaremal elamas.

Leiger tundnd surma lisinevad, kutsund pujad ja nende lapsed kogu ja andnd nendel nou vaindlasde maale kippudas ühde oida, muidu vetvad võimused. Käsgind ennasd peele surma omatehet ja armpsags saand Putkasdi põllu juure matta.

Peele Leigri surma pole taa lapselapsed änam ühde oidnd. Ühdepuhgu olnd omakesgis ütlemesd ja maajägemesd. Loomad äi kolband änam ühde karjamale ja ega mees akkand oma maajäü ümber kõrgid kurendusaidu (roigas-aedu) tegema.

Mütu korda olnd sugulasd naa isekeeru, et polegid ajategemeses kogu leppind. Et teina ajategemesesd kasu äi saags, tehet see oma maa sisse. Teina pidand omald poold aja vasdu tegema, jällegid oma maa peele. Nenda ehidat vendade vahel riiutänavid.

Änam ead läbisaamesd äi olnd, naabrid ja sugulasd jeend üheteisel võörags. Viimags unusdat isade viisi reekimenegi ja sigind mütmetsugusi keelemurdid. Äi kusgil nii vehesel maal kut Iiuma, pole nenda palju seltsisi, kenesd ega mees oma keeld teisdesd ullemeneni veenab.

Vehene ühde oidmine saandgi iidlasdele ukadusegs. Esdegs tulnd suureld maald undid Iiumale tagasi. Naad pole untide vasdu ühisd võitlusd alusdand, ega mees tummydand nee ainuld oma maa peeld minema. Undid aga ävidand põdrad, irved, kitsed ja teind ermus palju kahju kodulujusdele (koduloomadele).

Kut roudmihed uuesdi Iiumale tungind, äi joudnd üksigud jülged mihed neid peeta (peatada) ja vaindlane eitnd keik saare oma alla. Leigri õpeduse põlgamine maksnd iidlasdel kallisd inda – vabaduse. Nende arit põllud vetedi keesd, ennasd aga panti mõisapõldudes orjama.

JÜLGE
PEELEAKKAMINE
AA POOL
VÖITU.

KINE JÄLG
TATSUDAB,
SENE SUU KA
MATSUDAB.

KODUKOORUGE
AA PARAM
KUT VÖILEIB
VÖÖRSIL.

Nenda lõpedan muisdise jütu Iiuma vägimihesd Leig-
risd. Noored iidlased, käigi oma saar risdati-pöigiti ja
pitkuti-püüti läbi, siis löiati veel palju änam kohdasi ja
nimesi, müsusd Leigerd meele tuladavad. Pangi nee meele ja
reekigi nesd oma lasdelasdele kut ennemuisdisd muinasjüttu.

Lood kuulis autor lapsepõlves, 20. sajandi alguskümnenditel,
isaemalt Liisu Kõmmuselt (1862–1922) Sõru külas, kellele
omakorda pajatanud Leigri lugusid vanaema Eva Pärn (1805–
1880) Pärna külast. Autor on lapsena kuuldud lugusid hiljem
omalt poolt täiendanud ja ühtseks jutuks kokku põiminud.
Allikas: Jegard Kõmmuse perekonna-arhiiv ja Eesti Rahvaluule
Arhiiv, RKM II 110, 45-50 (1961) ja RKM I 13, 8 (1974).